

НЕБИДНИНАТА КАКО МОТИВ ЗА СЕМАНТИЧКО-ЕТИМОЛОШКА АНАЛИЗА НА ПОЕТСКИОТ ЈАЗИК НА АЦО ШОПОВ

Гоце Цветановски

научен советник / проф. д-р,
ЈНУ Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
cvetanovskig@yahoo.com

Апстракт: Во трудот се прави обид за семантичко-етимолошка анализа на поетскиот јазик на Ацо Шопов, посебно на поимот „небиднина“ во истоимената збирка. Појдовна точка за оваа анализа се трудовите на Прокопиев „За Небиднината на Шопов“, на Шелева „Од Ерос кон Ейдос“ и на Пирузе-Тасевска „Митски фантазми и симболи во *Небиднина* на Ацо Шопов“. Имено, во овие трудови се опфаќаат аспектите што според нас треба да нè доведат до семантичко-етимолошката анализа на поетскиот јазик на Шопов, пред сè во збирката *Небиднина*. Зборот *небиднина* термилошки може да се протолкува како неологизам, како околионализам или најшироко сфатен како јазична иновација. Статистичка анализа на поетската збирка *Небиднина* (зборовната група именки) покажува дека на прво место е именката *тело* (32 пати, не вклучувајќи ги насловите на песните), потоа доаѓа именката *крв* (25 пати) и на трето место е именката *камен* (21 пат), а потоа е именката *збор* (17) и *земја* (14). Од друга страна, пак, како хапак легомена (односно зборови што се употребени само еднаш) во збирката се, меѓу другото, и именките *утроба* (1), *дрво* (1) и *гроб* (1). Оваа лингвистичка статистика нè наведува на едно филозофско размислување дека споменативе литерарни критичари (естетичари) некако интуитивно со сето нивно енциклопедиско знаење (па и јазично предзнаење), хируршки прецизно ја сецираат структурата на поетската збирка и го атомизираат клучниот поим „небиднина“, што се потврдува и преку нашата јазична семантичко-етимолошка анализа.

Клучни зборови: *Ацо Шопов, поетски јазик, небиднина, семантика, етимологија.*

Во оваа пригода, свесен за значењето на поетот и филозофот Шопов во севкупното македонско битисување (последниов збор лингвистички е глаголска именка изведена од глаголот *битисува*, а овој од прасловенскиот глагол **byti*, кој во стандардниот македонски јазик го имаме во речничка

форма од свршен вид *биде* и се доведува во врска со несвршениот глагол *сум*), ќе се обидам преку семантичко-етимолошката анализа на дел од зборовите во поетската збирка *Небиднина* да дадам уште еден скроман прилог кон расветлувањето на поетскиот јазик на Шопов.

За поимот „небиднина“ се изјаснувал многупати и самиот Ацо Шопов. Овде ќе ја наведеме изјавата од 1976 година за *Одјек* во која тој нагласува:

„Што е небиднината? Постојат многу, повеќе или помалку успешни преводи на овој збор, но ниеден не успеал да ја изрази неговата суштинска смисла. За мене, овој збор ја изразува сета судба на нашиот народ: неговите вековни борби и страдања, стремежи и неостварени идеали, љубови и патила. Небиднината е небиднина и, ми се чини, непреводлива.“

Појдовна точка за оваа анализа се трудовите на Прокопиев „За Небиднината на Шопов“, на Шелева „Од Ерос кон Ейдос“ и на Пирузе-Тасевска „Митски фантазми и симболи во Небиднина на Ацо Шопов“. Имено, во овие трудови се опфаќаат аспектите што според нас треба да нè доведат до семантичко-етимолошката анализа на поетскиот јазик на Шопов, пред сè во збирката *Небиднина*.

Според Прокопиев, „Небиднина е исчекор во јазикот, узлет што извира од внатрешната магиска способност на поезијата да го именува неименуваното. Енергијата на митските праслики, ослободување на ритмот од стегите на формалните рими и негово активирање во говорната логика на духовниот транс – сè се тоа суштински благодети на геопоетичкото создавање кај Шопов“, па надоврзувајќи се на критиката на Пирузе-Тасевска ќе заклучи: „Номадската потрага е исто толку страствена во истражувањето на внатрешните лавиринти, каде темно меандрира сопствената крв што се препознава во водата, стеблото, жената.“ ... „Неспокојната, мистериозна крв, во дослук со тајните на космосот, едновремено сетилна и симболична, може да биде токму тој пат кон небиднината, но и од неа, пат на јанса, но и пркос, своевидно иницијациско прочистување.“

Пирузе-Тасевска наведува: „Во затворениот круг на митските фантазми, крвта е доминантен симбол на Шоповиот небиднински космогонски мит. Фантазмата на крвта е активно, ритуално амбивалентна: страв и восхит, туѓо и блиско, агресивно и либидинозно, всушност се доживува како желба за „еротично соединување или агресивно одвојување и разурнување на објектот“. Небиднинската поетика проникната со митски праслики, опсесивно ја негува и повторува соодветната симболика на крвта, персонифицирана низ опозицијата на божество и демон.“

Во светлината на онтолошката концепција на јазикот Шелева, повикувајќи се на неприкосновениот авторитет Мартин Хајдегер, втемелувач на феноменолошката критика, ми се чини најдиректно ја насочува дискусијата кон „јазикот како куќа на битието, како место на средба со битието, како облик

на објава на битието“. Таа ќе напише: „Во самиот наслов, на поетската збирка *Небиднина*, објавена во 1963 г. како и во петоделната, истоимена песна, Шопов инаугурира еден не само поетски, ами и филозофски неологизам, со негативен предзнак: не-биднина, етимолошки гледано: она што не постои, небитие, ништотност. Меѓутоа, во филозофските елаборации, небиднина не е само „против-поим на битието“, туку и нужен, комплементарен елемент, според некои филозофи, дури и идентичен со чистото битие, поради неодреденоста, загадочноста, сеопфатноста, како нивни заеднички особини. Со други зборови, Шопов во нашата литература, за прв пат, внесува една иманентна онтолошка категорија што во еден поетски вообличен и повеќеслоен начин ја разоткрива објективацијата на битието како неприсутно, незададено, неодредено, просто како неможност-да-се биде.“

Во мојава семантичко-етимолошка анализа, ќе тргнам токму од последнава критика на Шелева, односно од зборот во насловот на трудот εἶδος (eidos), што се врзува со прахеленскиот збор *wéidos, од праиндоевропски *wéydos ‘гледање, слика’, од коренот *weyd- ‘гледа, виде’. Сроден е со санскритскиот védas. Првобитното значење на терминот εἶδος (eidos), ‘видлива форма’ и сродните поими μορφή (morphē), ‘облик’, како и φαίνόμενα (phainomena) ‘изглед’, од φαίνω (phainō) ‘сјај’, од индоевропскиот *b^heh₂- или *bhā- останаа стабилни во текот на вековите до почетокот на западната филозофија, кога станаа двосмислени, добивајќи дополнителни специјализирани филозофски значења. Платон ги користел термините eidos и идеја (ἰδέα) наизменично.

Пред да го анализирам зборот *небиднина* (кој терминологски може да се протолкува како неологизам, како оказионализам или најшироко сфатен како јазична иновација), сакам да дадам статистичка анализа на поетската збирка *Небиднина*. Имено, ако ја земеме честотата (на зборовната група именки) во оваа збирка, може да се забележи дека на прво место е именката *тело* (32 пати, не вклучувајќи ги насловите на песните), потоа доаѓа именката *крв* (25 пати) и на трето место е именката *камен* (21 пат), а потоа е именката *збор* (17) и *земја* (14). Од друга страна, пак, како хапакс легомена (односно зборови што се употребени само еднаш) во збирката се, меѓу другото, и именките *утроба* (1), *дрво* (1) и *гроб* (1).

Оваа лингвистичка статистика нè наведува на едно филозофско размислување дека споменативе литерарни критичари (естетичари) некако интуитивно со сето нивно енциклопедиско знаење (па и јазично предзнаење), хируршки прецизно ја сецираат структурата на поетската збирка и го атомизираат клучниот поим „небиднина“. Јас како припадник на антропоцентрично-спацијалната теорија на јазикот, ќе наведам дека според моите поимања за јазичната структура секоја јазична единица својата основа ја наоѓа во семантичката функција, односно во информацијата што ја пренесува.

Човекот е на врвот на таа јазична хиерархија, а под исказ подразбирам таков дел од јазичниот текст кој може (иако не мора) да биде комплетна изјава на говорителот во дадена говорна ситуација. Исказот задолжително ги содржи следниве семантички компоненти:

- главен предикат, т.е. релација чиешто постоење е предмет на соодветната комуникација,
- аргументи кои задолжително ги бара главниот предикат,
- темпорална детерминација,
- просторна детерминација,
- модална информација,
- прагматичка информација.

Имајќи ги предвид двете најважни карактеристики во јазичниот процес – предикацијата, т.е. сооднесување на дејства (настани, состојби, особености...) со реалноста и нивното поврзување со мисловниот универзум на човекот, како и номинацијата (именувањето на сè што го опкружува човекот), нагласувам дека кај предикацијата најважна семантичка операција е модалноста (граматички сфатена како начин), а во рамките на номинацијата просторната детерминација како суштински белег.

Всушност, имплементирајќи ја антропоцентричната теорија на јазикот, а во духот на Платоновата филозофска концепција, го анализирам поетот Ацо Шопов како demiург на „небиднина“ во која тој воспоставува хиерархиска тријада ТЕЛО – КРВ – КАМЕН. Ако се оддалечиме од феноменот јазик и се нурнеме во патристиката, можеме да забележиме дека навистина поетот е пророк и гласноговорник на својот Создавач, па оттаму колку и да изгледа случајно, сепак не е случаен бројот 32 кај најфреквентниот збор ТЕЛО, што го толкувам како низа од 3 – 2 во која се согледуваат трите ипостаси на Творецот и двете природи на Богочовекот, што преку етимолошката анализа што сакам да ја прикажам ќе се потврди нераскинливата врска меѓу креаторот и креацијата. Всушност во статистичката анализа по опаѓачки редослед се низат именките ЗБОР (врската со божественото, со духовното, со енергијата) и ЗЕМЈА (врската со профаното, со материјата), а зачудува фактот што во оваа статистика петтиот збор по честота ја содржи низата 1 – 4.

Од етимолошка гледна точка ТЕЛО потекнува од прасловенски **tělo*, што може да се поврзе со псл.**tylěti* ‘се распаѓа; тлее’. Фасмер сугерира можна дополнителна поврзаност со старогрчкиот *τέλμα* ‘блато, локва’, *τελμις* ‘гниење, распаѓање’, и со староерменскиот *tilm* ‘кал’. Ако ја парафразираме мислата „Телото ти е од земја, па во земјата и оди, а душата е од Бога, па затоа и кон Бога се враќа“, дури и преку длабока лингвистичка анализа се открива нераскинливата семантичко-етимолошка врска ТЕЛО – ЗЕМЈА (кал, локва, блато, гниење, распаѓање).

Вториот збор што го подложуваме на етимолошка анализа е КРВ, кој потекнува од прасловенски **kry*, од прабалтословенски **krúʔs*, од праиндоевропски **kréwh₂s* 'крв од рана'.

Праиндоевропскиот јазик разликува два корена за „крв“, во зависност од тоа дали се работи за крв внатре во телото или надвор. Првиот е **h₁ésh₂r₆*, вториот **krewh₂-*. Лексичката дистинкција меѓу нив е дека укажува на две различни метафорични множества, кои се зачувани во различни деривати и екстензии кај јазиците-ќерки.

Коренот **krewh₂-* дава зборови што означуваат агресија (на пр., во деривати како што се латински *crūdēlis* 'суров'), санскрит *krūra* 'сурово' и старогрчки *κρούω* 'се тепа', умирање (на пр., старонордиски *hræ* 'труп, руина', или гледано метафорично во смисла на стврднување (или замрзнување) на „надворешната крв“ (на пр., во деривати како што се латински *crusta* 'кора', староирски *cruaid* 'тврд', латвиски *kreve* 'коагулирана крв' и старогрчки *κρούς* 'ладно'. Така, семантичкото поле е поврзано со ранување, смрт и сушење/ стврднување на телото.

Од друга страна, коренот **h₁ésh₂r₆* се поврзува со поимот животворна телесна течност, а исто така и со татковата линија во терминологијата на сродството.

Третиот збор КАМЕН етимолошки се врзува со прасловенски **kamy*, балтословенски: **ákmō*, **káʔmō*, од праиндоевропски **h₂ék_{mō}* и е во релација со прасловенските зборови **esetb*, **ostъnъ*, **ostrъ* во кои вторично е вметнат гласот **t*, а потекнуваат од истиот праиндоевропски корен **h₂ék-* 'остар'. Всушност, во зборот *камен* во прасловенскиот дошло до метатеза, па од **ákmō* се добило **káʔmō*. Во суштина, цврстината на каменот асоцира на непоколебливост, на добра основа, а неговата острина метафизички го означува врвот, т.е. крајот, но и новиот почеток.

Во мојата етимолошка анализа доаѓам до прасловенскиот **szborъ* 'собирање' е од глаголска именка од глаголот **szbъrati*, **szberešъ* 'собере' од **sz(n)* 'заедно' и **bъrati* 'збира' (Miklošič, 9; Фасмер, II 567; Ве, IV 398). Зборот во македонскиот јазик развива и друго значење, непознато во другите словенски јазици. Имено, овој збор се употребува со значење 'збир од јазични знаци што сочинуваат одреден поим'. Со голема веројатност се употребува со ова значење поради фактот што на собирарите присутните разговарале, односно си разменуваале зборови; сп.: собрание, собира.

Петтиот збор што е предмет на етимолошко-семантичка анализа е ЗЕМЈА, што е од прасловенски **zemla*, од прабалтословенски **žemē*, од праиндоевропски **dh₁éǵh₂om*. Од **dh₁éǵh₂-* +† **-om*. Во индоевропскиот корен **dh₁éǵh₂-* се кријат две значења 'земја' и 'човек'. Во суштина од праиндоевропски **dh₁éǵh₂om* 'земја' изведен е **ǵh₂m₂om* 'земјанин', од каде потекнува и латинскиот збор *humus*.

Со оваа анализа се обидовме да допреме до ‘небиднината’ на Шопов, а низ призмата на сентенцата „Од земја си и во земја ќе одиш“се потврдува онтолошкиот карактер и значењето на овој збор во поетскиот јазик на Шопов.

Ако ги додадеме и зборовите што се хапак легомена како *утроба*, *дрво* и *зроб*, тогаш совршено јасно ни станува каков е поетскиот јазик на Шопов.

Зборот УТРОБА во Толковниот речник на македонскиот јазик е дефиниран како: 1. (анат.) Внатрешните органи на човек или на животно; 2. (анат.) Внатрешните органи на жена или женско животно каде што се развива плодот; 3. (прен.) Длабока внатрешност на нешто. Овој збор потекнува од прасловенскиот **ǫtroba*, од **ǫtro* +|**-oba*; сп.: латински *uterus*. Коренот **ǫtro* потекнува од прабалтословенски **antra*, од праиндоевропски **h₁ón-tr-om*, од **h₁én* ‘во, внатре’. Всушност, во песната „Раѓање на зборот“ преку стиховите: *Зборот се двои од темнината ./ Модар јаглен му гори во утробата* е предаден целиот мит за создавањето на светот од хаосот. Хаосот е поврзан со терминот *бездна* од Битие 1: 2. Терминот може да се однесува на состојбата на НЕ-БИТИЕ пред создавање или на необична состојба. Во Битието, духот Божји се движи по лицето на водите, раселувајќи ја претходната состојба на универзумот што се споредува со „воден хаос“ врз кој постои *choshek* (што преведено од хебрејски е темнина/збунетост). Така, поетот и филозофот Шопов од сопствената темнина (збунетост) го создава зборот НЕБИДНИНА.

Заслужува да се анализира и зборот ДРВО, кој потекнува од прасловенски **dervo*, од праиндоевропски **dóru*. Некои тврдат дека тоа е именка изведена од придавка на **deru-*, **drew-* ‘тврд, цврст, силен’ со рефлекси како латински *dūrus* ‘тврд, груб’, староанглиски *trum* ‘силно, цврсто’ и старогрчки *δροόν* ‘силен, моќен’. Најважниот симбол во христијанството (крстот) е направен од дрво. Тоа е истовремено и благородно и сурово, и цврсто и болно, и грубо и моќно.

Последниот збор што го ставаме на анализа е ГРОБ, кој е во директна корелација со дрвото и со утробата. Овој збор потекнува од прасловенски **grobъ*, морфолошки изведен од **grebti*, од праиндоевропскиот **g^hrob^hos* ‘копа, гребе, струга’. Поетот Шопов копа, гребе, струже за да го создаде несоздаденото – небиднината.

Ова е само еден мал придонес кон осветлувањето на поимот „небиднина“, што во суштина означува едно перпетуум мобиле, односно претворање на материјата во енергија и ослободување на душата од телото (ограниченоста) и нејзиниот копнеж за вечно присоединување со совршениот Творец на сè видливо и невидливо.

Извори и литература:

Кирилица

- [1] Барт, Ролан. Книжевност, Митологија, семиологија. Белград, 1971.
- [2] БЕР – Български етимологичен речник I–VII, БАН, Институт за български език. София, 1971–2010.
- [3] Вангелов, Атанас. Етимолошката фигура во поезијата на Гане Тодоровски. Решето, Скопје, 1983.
- [4] Димовска-Јањатова, Весна; Томовска, Весна. Класичната култура во европската цивилизација, Графички Центар ДООЕЛ, Скопје, 2010.
- [5] Елијаде, Мирча. *Аспекти на митот*, Скопје, Култура, 1992.
- [6] ЕРСЈ – Етимолошки речник српског језика, I–III, 2003–2008. САНУ, Београд.
- [7] Константиновиќ, Зоран. „Небиднина: прилог проблему уметничког транспоновања једне лирско-филозофске метафоре“, во *Прилози МАНУ: Одделение за лингвистика и литературна наука*, 1977, II, 1–2, стр. 109–114.
- [8] Мелетински, Елеазар Мойсеевич. Поетика на митот, Табернакул, Скопје, 2002.
- [9] Наневски, Душко. „За поимот небиднина“. Македонска поетска школа, Мисла, Скопје, 1977.
- [10] Наневски, Душко. „Гласник на небиднината“. Стремеж, XXVIII, 3–4, 1984, 283–286.
- [11] Наневски, Душко. „За лирската суштина на поезијата во Небиднина“. Современост, XIV, 10, 1964, 1049–1061.
- [12] Наневски, Душко. „Лириката на црната небиднина“. Современост, XX, 5, 1970, 387–399.
- [13] Пирузе-Тасевска, Виолета. „Митски фантазми и симболи во Небиднина на Ацо Шопов“. *Културен живот*, XXXVIII, 2, 1993, 47–50.
- [14] Прокопиев, Александар. „Ацо Шопов во дијалог со современото поетско искуство“. *Книжевен контекст*, 2, Филолошки факултет, Институт за македонска литература, Скопје, 1996, 205–226.
- [15] Старделов, Георги. „Небиднина или лирската медитација на Ацо Шопов – по тој повод и по еден друг, поодамнешен“. *Современост*, XIV, 6, 1964, 599–606.
- [16] Топоров, Владимир Николаевич. Еште раз о фракийском всаднике в балканской и индоевропеискои перспективе. Образ мира в слове и ритуале. Балканские чтения I, Институт славяноведения и балканистики РАН, Москва, 1992.
- [17] Кулавакова, Катица. „Поимот небиднина или творечкиот порив“. *Литературен збор*, 1983, 3, 17–24.
- [18] Цветановски, Гоце. „Влијанието на урбаната средина врз јазичниот израз на поединецот и на колективот“. *Македонски јазик*, LXIII, Скопје 2012, 227–233.
- [19] Цветановски, Гоце. „Изразување на минатоста во македонските дијалекти“. *Предавања на XLX меѓународен симинар за македонски јазик, литература и култура*, Скопје 2018.

- [20] Цветановски, Гоце. „Јазичниот израз на поединецот и на колективот во урбаната средина како симболичен исказ на општествената структура“. *Филолошки студии*, Скопје–Перм–Загреб–Љубљана, 2012.
- [21] Цветановски, Гоце. „Македонски етимолошки речник“. *Etymologica Macedonica I*, 2023, 107–174.
- [22] Цветановски, Гоце. „Етимолошки речник на македонскиот јазик и Македонски етимолошки речник – концепција“. *Etymologica Macedonica I*, 2023, 101–106.
- [23] Шелева, Елизабета. „Од Ерос кон Ейдос (Небиднината како метафизички квалитет во поезијата на Ацо Шопов)“. *Спектар*, XI, 21–22, 1993, 113–124.
- [24] Шопов, Ацо. *Ljubav na jezeru života*. *Odjek*, XXIX, 21, Sarajevo, 1–15.11.1976, 7–8. (Машинописот со одговорите на прашањата на македонски се наоѓа во Фондот Ацо Шопов во Архивот на МАНУ, АШ КЗ АЕ76).
- [25] ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков, I–XLII. Наука, Москва, 1974–2021.

Латиница

- [1] Bezljaj, France. *Etimološki slovar slovenskega jezika, I–V*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Institut za slovenski jezik. Ljubljana, 1976–2007.
- [2] Derksen, Rick. *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*. Brill, Leiden, 2008.
- [3] ERHJ – *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika, I–II*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2016–2021.
- [4] Gluhak, Alemko. *Hrvatski etimološki rječnik*. August Cesarec, Zagreb, 1993.
- [5] Skok, Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, I–III*. HAZU, Zagreb, 1971–1974.
- [6] Snoj, Marko. *Slovenski etimološki slovar*. Modrijan, Ljubljana, 2003.
- [7] SP – *Słownik prasłowiański, I–VIII*. Polska Akademia Nauk, Warszawa, 1974–2001.
- [8] Vasmer, Max. *Russisches etymologisches Wörterbuch I–III*. Carl Winter, Heidelberg, 1953–1958.
- [9] Baussier, Sylvie. *Mythologies*. Éditions FLEURUS, Paris, 2000
- [10] Barthes, Roland. *Elements of Semiology*. Hill and Wang, New York, 1968.
- [11] Barthes, Roland. *Mythologies*. Hill and Wang, New York, 1972.

**SEMANTIC ETYMOLOGICAL ANALYSIS OF THE "NOT-BEING"
MOTIF OF ACO ŠOPOV'S POETRY**

Goce Cvetanovski

Ss. Cyril and Methodius University, Skopje

Abstract: This paper aims to do the semantic-etymological analysis of the poetic language of Aco Šopov, especially taking the term "not-being" into account which is the name of the poem collection. The starting point of this analysis are the works of Prokopiev "On the not-being of Šopov", Šeleva's "From Eros to Eidos" and "The myth phantasms and symbols in the not-being of Aco Šopov. Namely, in our opinion, these papers cover the aspects that lead to the semantic-etymological analysis of the poetic language of Aco Šopov in the collection "Not-being". The term "not-being" etymologically can be adopted as neologism, occasionalism or as widely understood - linguistic innovation. The statistical analysis of the collection "Not-being" (the word group of nouns) shows that the noun "body" is used the most and is on the first place (being used 32 times without the titles), then the noun "blood" (25 times) and on the third place is the noun "stone" which is used 21 times followed by the noun "word" (17 times) and "country" which is mentioned 14 times. However, hapax legomena i.e. the words which are used only once are the nouns "womb", "tree" and "grave". This linguistic statistics leads to a philosophical reflection that the aforementioned literary critics (aestheticians) somehow intuitively with all their encyclopedic knowledge (including linguistic knowledge), unequivocally, precisely dissect the structure of the poetry collection and atomize the key term "not-being", which is also confirmed through our linguistic semantic-etymological analysis.

Key words: *Aco Šopov, poetry language, not-being, semantics, etymology.*